

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/33>

Боровик А.М.

Донецький юридичний інститут МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНАХ, ВЧИНЕНИХ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Стаття присвячена висвітленню особливостей проведення огляду місця події в насильницьких злочинах, вчинених на ґрунті расової, національної та релігійної нетерпимості. Наголошується на тому, що національне законодавство було приведено у відповідність до стандартів Європейського Союзу, та вагомим кроком стало доповнення деяких статей Кримінального Кодексу України, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості. Це, зокрема, такі склади кримінальних правопорушень: «Умисне вбивство» (п. 14 ч. 2 ст. 115), «Умисне тяжке тілесне ушкодження» (ч. 2 ст. 121), «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» (ч. 2 ст. 122), «Побої і мордування» (ч. 2 ст. 126), «Катування» (ч. 2 ст. 127), «Погроза вбивством» (ч. 2 ст. 129 КК України). Саме з даними складами кримінальних правопорушень і пов'язані особливості огляду місця події, що висвітлюються в нашій статті. Акцентується увага на тому, що огляд місця події є різновидом слідчого огляду та в класифікації слідчого огляду за об'єктом дослідження займає перше місце. В статті розкривається поняття «огляд місця події у насильницьких злочинах, вчинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі» та наголошується на важливості першочерговості та невідкладності цього процесу. Крім того, підкреслюється, що під час огляду місця події в даній категорії злочинів обов'язково повинен бути зафіксований мотив нетерпимості, проявлений у діях злочинця по відношенню до потерпілого. Відзначаються найбільш розповсюджені матеріальні сліди, які повинні детально описуватися і фіксуватися за допомогою технічних засобів під час складання протоколу огляду місця події. Звертається увага на те, що в системі доказів вчинення злочину з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості може виступати безпосередньо саме місце, де було вчинено злочин, що потрібно зафіксувати у протоколі огляду. Таким місцем виступають території (приміщення), які асоціюються з конкретною соціальною групою, до якої належить потерпілий. Це, наприклад, будівля громадського центру національної меншини, мечеті, церкви або інші культові споруди та прилегла територія. Окрім детальної фіксації місця події, не менш важливу роль відіграють матеріальні сліди, що також можуть нести в собі мотив нетерпимості. Ними можуть виступати залишені злочинцем на місці події предмети, написи на предметах обстановки, малюнки, маркування, символи, графіті. Саме на них під час проведення огляду місця події слідчий повинен звертати безпосередню увагу та детально фіксувати і обов'язково їх вилучати.

Ключові слова: слідчий огляд, огляд місця події, мотив расової, національної та релігійної нетерпимості, насильницькі злочини, сліди.

Постановка проблеми. З обранням Україною курсу на європейську інтеграцію та з приведенням національного законодавства у відповідність до законодавства країн Європейського Союзу до кримінального законодавства України були вне-

сені позитивні зміни щодо доповнення деяких статей Кримінального Кодексу положеннями, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості. Так, Закон України № 1707-VI від

05.11.2009 року «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» доповнив відповідні статті Особливої частини КК України. Зокрема, законодавча конструкція «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» з'явилася у новоствореному п. 14 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство», а також у чинних ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ч. 2 ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ч. 2 ст. 126 «Побої і мордування», ч. 2 ст. 127 «Катування», ч. 2 ст. 129 КК України «Погроза вбивством»; поряд з цим деякі уточнення стосувалися ст. 161 КК «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», а у ст. 300 КК «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» була зроблена вказівка на «твори, що пропагують расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію» [1].

Проте, незважаючи на досить вагомий крок, зроблений законодавцем у внесенні змін щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості, все частіше та частіше в засобах масової інформації з'являються повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з заподіянням вбивства чи спричинення умисних тілесних ушкоджень відносно громадянина іншої держави або групи осіб, які мають «не слов'янську зовнішність», або сповідують іншу релігію чи належать до іншої конфесії. Але, на жаль, статистичні дані, які на своєму сайті висвітлює Генеральна Прокуратура України, досить відрізняються від повідомлень про дані злочини, висвітлених в ЗМІ. Наприклад, за період з 2015 по 2018 роки офіційно було зареєстровано тільки два вбивства з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості, кримінальні провадження за якими було направлено з обвинувальним актом до суду: одне вбивство – в 2015 році та інше вбивство – в 2017 році [2].

На нашу думку, висвітлення мотиву расової, національної та релігійної нетерпимості має належати ще до першочергової слідчої дії – огляду місця події, від ретельності та вчасності проведення якого залежить ефективність проведення подальшого розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання огляду місця події як вза-

галі в криміналістиці, так і під час розслідування насильницьких злочинів, вчинених з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості, приділялася увага таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.І. Бояров, В.К. Весельський, Л.І. Казміренко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько та інші. Однак, не зважаючи на наявні наукові напрацювання щодо проблеми висвітлення огляду місця події у злочинах, вчинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі, вона потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення та узагальнення особливостей під час проведення огляду місця події в насильницьких злочинах, вчинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено в ч. 3 ст. 214 КПК України, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду [3]. Таким чином, вже з положень КПК впливає те, що огляд місця події повинен бути проведений невідкладно після повідомлення до органів поліції про вчинене кримінальне правопорушення. Це потрібно робити для того, щоб слідчий максимально повно та якісно зібрав речові докази та виявив сліди злочину.

Оскільки огляд місця події є видом слідчого огляду, на нашу думку, потрібно проаналізувати поняття «слідчого огляду», які наведені як вітчизняними вченими-криміналістами, так і зарубіжними.

На думку Р.С. Белкіна, слідчий огляд – слідча дія, що проводиться для безпосереднього виявлення та дослідження об'єктів, що мають значення для справи, їх ознак, властивостей, стану та взаємного розташування. Здійснюється слідчим чи особою, що проводить дізнання, з метою виявлення слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування обстановки й механізму події, встановлення особи винного та інших обставин. Розрізняють наступні види слідчих оглядів: огляд місця події (місця злочину); огляд предметів; огляд документів; огляд трупу; огляд тварин; огляд транспортних засобів; огляд приміщень та ділянок місцевості, що не є місцем події, але пов'язаних зі справою. Особливим видом огляду є освідування [4, с. 170].

Цю класифікацію слідчого огляду залежно від об'єкта дослідження й наводить В.О. Коновалова [5, с. 91].

Потрібно наголосити на тому, що і Р.С. Белкін і В.О. Коновалова огляд місця події в класифікації слідчих оглядів ставлять на перше місце в зв'язку з тим, що саме огляд місця події – це слідча дія, котра надає слідчому можливість виявити та зібрати якомога більше слідів злочину та речових доказів. Крім того, під час проведення огляду місця події слідчий за допомогою органів чуття знаходить факти, що виступають доказами в кримінальному провадженні. Вони спостерігають, вимірюють, вираховують та порівнюють об'єкти.

М.В. Салтевський наводить дещо інше визначення слідчого огляду. На його думку, наукове визначення слідчого огляду повинно відображати: а) процесуальний характер; б) специфіку методів дослідження; в) характер предмета дослідження; г) мету дослідження. З урахуванням цього він формує наступне визначення: слідчий огляд – це процесуальна дія, що полягає в безпосередньому сприйнятті і дослідженні матеріальних змін джерел інформації для розкриття і розслідування злочинів [6, с. 149].

Що ж стосується огляду місця події, то Р.С. Белкін визначає його так – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, дослідження та фіксацію обставин місця події, слідів злочину й злочинця та інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм злочину та інші обставини події, що розслідується. У випадках, що не терплять зволікання, закон дозволяє проводити слідчий огляд до порушення кримінальної справи з метою отримання необхідних підстав для прийняття цього процесуального рішення. Проводиться частіше за все слідчо-оперативною групою [4, с. 171].

На невідкладності та першочерговості огляду місця події наголошує також В.Ю. Шепітько [7, с. 203].

Ю.М. Чорноус надає наступне визначення огляду місця події – це слідча (розшукова) дія, мета якої полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого сприйняття слідчим, іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, – з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для провадження [8, с. 333].

Проаналізувавши як поняття «слідчого огляду», так і поняття «огляду місця події», є

підстави стверджувати, що огляд місця події у насильницьких злочинах, вчинених на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі (до яких належать склади кримінальних правопорушень, передбачених п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України) – це першочергова та невідкладна слідча дія щодо виявлення та дослідження слідів злочину та речових доказів, а також встановлення очевидців кримінального правопорушення з метою з'ясування механізму злочину та обставин кримінального правопорушення, фіксації мотиву нетерпимості в діях злочинця по відношенню до потерпілого.

Безумовно, огляд місця події в цій категорії кримінальних правопорушень має свої особливості, на які слідчий повинен звертати увагу та детально їх фіксувати в протоколі огляду.

Як зазначає І.М. Осика, під час огляду місця події про наявність мотиву нетерпимості можуть свідчити наступні матеріальні сліди:

- знаряддя вчинення злочину, які містять націоналістичну символіку;
- націоналістичні надписи на предметах обстановки місця події;
- зображення на предметах місця події фашистських чи інших націоналістичних знаків, аббревіатур;
- листівки, плакати малюнки, записки націоналістичного спрямування;
- націоналістична символіка;
- одяг злочинців (чи її частини), яка має специфічний вигляд, характерний для представників націоналістичних угруповань;
- сліди знуцання над символами національної чи расової приналежності потерпілих.

Під час виявлення трупу типовими слідами, які можуть вказувати на наявність мотиву ненависті, є:

- сліди, які вказують на те, що вбивство вчинено шляхом страти з розрахунком на подальше виявлення жертви;
- наявність на тілі жертви слідів катувань;
- нанесення на тіло жертви націоналістичної символіки;
- листівки, плакати, малюнки, записки ксенофобського змісту, які залишені злочинцями на тілі жертви чи в її одязі [9, с. 118–119].

Таким чином, особливості огляду місця події в цьому аспекті полягають у спрямованості на виявлення матеріальних слідів, які містять інформацію про мотивацію дій злочинця на місці вчинення злочину. Передусім потрібно зазначити,

що в системі доказів вчинення злочину з мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості може виступати сам характер місця, де було вчинено злочин, що потрібно зафіксувати у протоколі огляду. Таким місцем виступають території (приміщення), які асоціюються з конкретною соціальною групою, до якої належить потерпілий. Такими місцями можуть бути, наприклад, будівля громадського центру національної меншини, мечеті, церкви або іншої культової споруди та прилегла територія. По-друге, матеріальними слідами – ознаками зазначеного мотиву вчинення злочину можуть виступати залишені злочинцем на місці події предмети, написи на предметах обстановки, малюнки, маркування, символи, графіті. Під час проведення огляду вони повинні бути предметом пошуку, а під час виявлення – зафіксовані і вилучені.

Висновки. Доказування мотиву злочинів вказаної категорії відбувається шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на виявлення слідів, в яких проявився саме мотив дій злочинця. Першочерговою такою дією є огляд місця події, який спрямований на виявлення матеріальних слідів, які містять інформацію про мотивацію дій злочинця на місці вчинення злочину. Доказом може виступати сам характер місця події – території (приміщення), які асоціюються з конкретною соціальною групою, до якої належить потерпілий (громадські центри, культові споруди). Матеріальними слідами – ознаками мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості – виступають залишені злочинцем на місці події предмети, написи на предметах обстановки, малюнки, маркування, символи, графіті, які повинні бути виявлені, зафіксовані і вилучені.

Список літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального Кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості: Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1707-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1707-17> (дата звернення: 26.08.2019).
2. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011> (дата звернення: 26.08.2019).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2036> (дата звернення: 26.08.2019).
4. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Мегатрон XXI, 2000. 2-е изд. доп. 334 с.
5. Настільна книга слідчого : [Науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів] / за ред. М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 728 с.
6. Салтєвський М.В. Криміналістика. Підручник : У 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.
7. Шепітько В.Ю. Криміналістика : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.
8. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ. «Центр учбової літератури», 2016. 544 с.
9. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості. Навчально-практичний посібник / колектив авторів. Київ, 2012. 167 с.

Borovik A.M. PECULIARITIES OF THE SURVEY OF THE PLACE OF EVENT IN VIOLENT CRIMES PERMITTED ON THE GROUND OF RACIAL, NATIONAL AND RELIGIOUS INTOLERANCE

The article is dedicated to highlighting the peculiarities of reviewing the scene of violent crimes based on racial, national and religious intolerance. It is emphasized that national legislation has been brought into line with the standards of the European Union, and a significant step has been the addition of some articles of the Criminal Code of Ukraine, which provide for responsibility for committing crimes on grounds of racial, national and religious intolerance. These are the types of criminal offenses as: "Premeditated murder" (p. 14 h. 2 Article 115), "Deliberate grievous bodily harm" (h. 2 Article 121), "Intentional grievous bodily harm" (h. 2 Art. 122), "Beating and Muzzle" (Part 2 of Article 126), "Torture" (Part 2 of Article 127), "Threat of Murder" (Part 2 of Article 129 of the Criminal Code of Ukraine). It is these criminal offenses and the specific features of the scene review that are covered in our article. Attention is drawn to the fact that the review of the scene is a kind of investigative review and in the classification of investigative examination by the object of research is first. The article reveals the concept of "reviewing the scene of violent crimes committed on the basis of racial, national and religious hatred" and emphasizes the importance of its priority and urgency. In addition, it is emphasized that when examining the scene in this category of crime, it must necessarily be recorded the motive of intolerance, manifested in the actions of the offender in relation to the victim. The most widespread material traces are noted, which must be described in detail and recorded by technical means when drawing

up the protocol of the site inspection. Attention is drawn to the fact that in the system of evidence of a crime, on the grounds of racial, national and religious intolerance, the very place where the crime was committed is to be recorded and is to be recorded in the inspection report. This is where the territories (premises) are associated with the particular social group to which the victim belongs. This is, for example, the building of a community center for a national minority, a mosque, a church or other religious buildings and the surrounding area. In addition to the detailed fixation of the scene, material footprints play an equally important role, which can also carry the motive of intolerance. They may be objects left behind by the offender at the scene, inscriptions on objects, drawings, markings, symbols, graffiti. The investigator should pay attention to them in detail when recording the scene, and record them in detail and be sure to remove them.

Key words: *investigative examination, scene inspection, motive of racial, national and religious intolerance, violent crimes, traces.*